

Мира Богдановић

ТОДОР КУЉИЋ, *ТИТО: СОЦИОЛОШКО-ИСТОРИЈСКА СТУДИЈА*
(Институт за политичке студије, Београд 1998, стр. 394)

Добро је што се ова књига појавила и освезала сећање на једну значајну историјску личност која је пребрзо и насилно прогнана у заборав. Она је и шамар нечистој савјести бројних ласкаваца и уживалаца Титове баштине док је трајала и давала могућност за извлачење добити. Мада ова књига има и комплекснији циљ, потреба рехабилитације намеће аутору нужду да осветли све аспекте Титовог деловања и то по неколико пута, па резултат испада контрапродуктиван - учестала понављања расплињују аргументацију и чине књигу носталгично-сентименталном и преопширном. Готово да би се могла прочитати једна трећина, а да се не изгуби ништа од увида у целину. Очито је да аутор припада епској традицији и ту помоћи, изгледа, нема! Књига је и композицијски растресита јер поглавља нису изнутра повезана па целина изгледа као да није преврела и представља скуп комада који се могу посебно читати, или комбинацију таквих делова и теоријских разматрања којима се шире студентски видци или показује ерудисија.

У кратком осврту је непотребно и немогуће залазити у све што аутор износи па приказ не може да не буде селективан и субјективан. Усредредићу се на оно што ми изгледа најважније. То је најприје разборит избор полазишта, наиме стављање у центар чињенице да је КПЈ припала не-

захвална улога модернизатора целокупног друштвеног живота реконституисане Југославије после Другог светског рата. Супротно површним квази-теоретичарима и историчарима који су, вођени примарно политичким и идеолошким опсерватством и илузијама, склони комунистички период дисквалифицирати као тоталитарну диктатуру, препреку (демократској, тржишној) модернизацији Куљић аргументовано доказује незанемарљив, мада крњи, модернизацијски учинак комунистичке власти. Нажалост, он не залази дубље у тајанствени "левичарски дух епохе" који на више места помиње, а већ пар натукница о конкретном оспљавању тог духа учинило би његову полазну тезу још убедљивијом и јачом. Мислим на смештање некадашње Југославије у контекст модернизацијских кретања (европских) друштава по Другом светском рату која се одликују значајном улогом државе у регулацији свих аспеката живота, економским растом, пуном запослености, демократизацијом расподеле и партиципације, наглашавањем једнакости и правичности, социјалне сигурности, односно, свих оних састојака доброг живота који су у међувремену изишли на лош глас и против себе окренули борце за слободу избора. Укратко, Југославија се у том раздобљу, без обзира на све разлике између ње и других, њој савремених друштава, у сво-

јинском режиму, политичком уређењу и природи класних коалиција, налази на висини глобалних кретања која су обележила ту, у међувремену прохујалу, епоху.

Експланаторни потенцијал модернизације аутор, међутим, није довољно искористио. Чини ми се да је анализу било могуће обогатити разматрањем двогубог карактера комунистичке владавине. Наиме, КПЈ је странка и реда и прогреса, и покрета и поретка истовремено. Из те чињенице проистичу и значајне противречности: гради се модерно индустријско друштво које усложњава друштвену структуру и ствара напетости и разлике, али се гради и социјализам који тежи уједначавању и идеолошки, истицањем бесконфликтности, настоји прикрити нужно настале напетости и разлике. Како помирити кретање и стабилност? Модернизација доводи до диференцијације и појачане свести о њој како у социјално-интересном, тако и у националном погледу - дакле, у два најважнија сегмента глобалног друштва - и подрива јединство и монолитност. Мислим да је неумесно потпуно раздвојити прогресивно и конзервативно и сместити их у два сукцесивна раздобља - та се два аспекта прожимају од самог почетка до краја - да би се потпуно раздвојила тек пропашћу Титове Југославије.

Мада аутор у широком историјском луку скицира друштвено-политички контекст у којем се одвија модернизација, притешњена затеченим околностима и амбициозним циљевима, чудно је да не посвећује пажњу популистичким примесима балканске политике од почетка новог модерног доба, па до данашњег дана. Тек узгредно спомиње "бесконфликтну марксистичку визију модерног друштва" (25) а и сам популизам, док је популизам не

само спона која повезује балканске режиме у историјском следу него помаже и у објашњавању садашњих збивања. Прецизније би, међутим, било рећи да је марксистичка визија модерног друштва изразито конфликтна, противречности се укидају тек у будућој утопији, а стилизација марксизма у балканској рецепцији се наставља на бесконфликтност визије друштва развијане и у балканској варијанти популизма. Монолитност и јединство према споља се увек изнова облаче у ново рухо и хране соковима стварне или умишљене угрожености која долази са једне или са свију страна, споља или изнутра. Куљић у пролазу помиње да су се у различитом ступњу освешћени и организовани класни интереси лако могли неутралисати националним интересима (52), али овај увид у саму потку популизма као константе оставља по страни и несразмерно велики део књиге посвећује политичкој култури као другом теоријском упоришту своје анализе.

Без обзира на опсег разматрања политичке културе, Куљићева концепција не постаје јаснија, већ све магловитија. Детаљан инвентар значења у којима аутор користи овај теоријски конструкт показао би да се политичка култура јавља у најширем значењу традиције као супротности и кочнице модернизације, преко културе у општем смислу, менталитета, до државног и друштвеног уређења, технологије власти, форми легитимације, идеологије, субјективних ставова политичких актера, итд. Оваква неодређеност, недомисљеност и недорађеност једног темељног концепта омогућава додуше забавне и занимљиве компарације значајних историјских личности (Милош, Пашић, Тито), али никако не доприноси објашњењу несумњивих разлика у модернизацијском

учинку њихове владавине. Истицање континуитета "балканске политичке културе" остаје мањкаво без анализе пост-социјалистичких режима и вођа у земљама бивше Југославије и модернизацијског учина њихове политике. Очигледно су на делу и други фактори који се не могу свести на личне особине владара, ауторитарност као заједнички елемент традиционалне балканске и болшевичке политичке културе, глобалну сличност историјских раздобља и датост геополитичког положаја земље. Било би боље да се Куљић знао усмерити и дисциплиновати релевантном обимном литературом о политичкој култури, али је победила песничка слобода, па политичка култура у његовом полазишту има сличан статус какав имају средња класа и цивилно друштво (који се, иначе, често помињу у једном даху са политичком културом) у скорашњим покушајима да се објасни модернизацијска стагнација, слом и регресивни узмак, те тешкоће прелаза у нови циклус модернизације. Или је реч само о поштапалици без које је могуће испричати читаву причу, а да она не изгуби ништа на квалитету и уверљивости?

Осим тога, Куљић је, подобно уобичајеној пракси, склон поређењу нормативно и формалистички схваћене политичке културе центра (Запада) са емпиријски схваћеном политичком културом Балкана. А болшевичку политичку културу било би умесније поредити с одговарајућом политичком културом у земљама Источне Европе и оцењивати њен модернизацијски учинак према датим приликама. С друге стране би балканску политичку културу било умесно поредити и са политичким културама периферије – бивших колонија - али и са популистичким режима Латинске Америке. Срж политич-

ко-културолошког приступа у политичкој науци и јесте поређење које би у овом случају открило занимљива преклапања и подударност оклоности које су довеле до настанка једног особеног типа класног вође и народног трибуна у једној личности. Хоћу рећи да "балканска" политичка култура није ендегена појава, до чега се може доћи само поређењем и релативизовањем.

Крупна слабост књиге је у површним анализама краха модернизације и њеног главног институционалног носиоца. Чини се да је Куљић ту помешао своје интимно социјалистичко опредељење и хладну социолошко-историјску анализу. Мислим да је могуће бити и остати социјалиста, а стајати на становишту о непоправљивости и непоновљивости реално-постојећег социјализма.

Основни фактори распада које на пуно места рутински спомиње су неспособност и КПЈ и Тита да правовремено уведу комплементарне интегративне обрасце који су примеренији модерном диференцираном друштву те тако умање властиту функцију интеграцијских чворишта. "Комплементарне интегративне обрасце" Куљић често помиње, ослањајући се и на лепо препричаног Ајзенштата (Eisenstadta), не наводећи изворник (Ајзенштат је написао јако пуно књига), нити страницу (странице) да радознали читалац сам за себе погледа. Али, често помињање није исто што и анализа.

Који би могли бити ти "неидеолошки" обрасци, насупрот идеолошким интегративним обрасцима карактеристичним за реалсоцијализам? Прво морам напоменути да је идеологија као интегративни механизам и те како значајна за свако друштво. Али ако занемаримо то на тренутак и погледамо могуће организације и инсти-

туције које ту функцију врше у западним демократијама, на памет падају политичке странке - дакако, утемељене на идеологијама и (идеолошки стилизованим) посебним интересима, синдикати и послодавачка удружења, тржиште, верске заједнице, дакле, тзв. цивилно друштво. Одмах пада у очи да би оне, имајући у виду мултиетнички и мултиконфесионални састав друштва, те разлике у економској и културној развијености и пожељну визију доброг друштва, уместо нових интегративних учинака створиле огроман конфликтни потенцијал. Накнадна памет коју нам пружа развој догађаја последњих десетак година то убедљиво показује. То је слутио (знао?) Тито, а ваљда и Куљић, па зато "неидеолошке" интегративне снаге даље ни не разрађује. Било како било, реалсоцијализам у СФРЈ је, како сам већ напоменула, био непоправљив и остаје непоновљив. Није он ни могао бити бољи, већ само гори. Пропао је јер више није генерирао модернизацијске помаке. Исцрпио се и урушио се.

У једној књизи јасне марксистичке инспирације каква је Куљићева, ипак највише изненађује одсуство марксистичке анализе недавне историје. Да ли је то последица чињенице да је реч о биографији, па се онда неприментно материјални процеси персонализују и психологизују, или је реч о нечему другоме - тешко је рећи. Али је штета што Куљић није плодносније искористио властите увиде у природу процеса који су се одвијали за Титове владавине и од њега чинили и конзервативног владара.

Куљић акценат у првом реду ставља на биолошку чињеницу старења, па се фаза опадања заправо психологистички интерпретира. Међутим, паралелно са старењем (уствари, Тито је увек и био

стар - не може се рећи за неког ко је већ био превалио педесету кад је дошао на власт да је био у цвету младости, а и други су, ако су имали среће, старили!), одвијају се процеси у друштвено-економској структури који мора да су пресудније уобличавали Титову владавину него владалачка животна доб.

Куљић (198) разликује савезни и републичке државно-партијске апарате, менаџерско-технократску елиту и радничко-синдикално-самоуправни блок, али са тим мало, ако ишта ради. Могуће је, међутим, ову јасну диференцијацију повезати с успоравањем економског раста - колач за поделу постаје мањи - и све ставити у контекст померања шездесетих година у класној коалицији на којој почива Титова владавина. Жртве покушаја да се у привредни систем убризга свежа крв били су првенствено радници у чије се име владало. Упориште владавине и даље остаје (идеолошки) радништво, али стварно (средњи) кадар политичке и економске бирократије. Опет се намеће, по мом мишљењу, централни проблем: напетост у бићу странке и власти - покрет или поредак. Да је Тито, да се вратим на "неидеолошке" интегративне механизме, изабрао да се ослони на радништво, које му је у самозаблуди остало захвално и верно, осамостали и ојача (гранске) синдикате чије би подручје деловања била читава земља, онда би раздвојио класно, социјално и национално и одлучио се за покрет. Новија историјско-социолошка истраживања показују суштински значај плебејских класа за доследну демократизацију. Када су се у СФРЈ почели разилазити и сукобљавати интереси друштвених слојева, а општи постао тек смоквин лист за прикривање сукобљених посебних интереса, интеграција фрагментираниог радништ-

ва могла се претворити у упориште даље демократизације. Тито то није урадио, већ је изабрао поредак, популистичку реторику, другачије мотивирану, али са истим ефектом: имагинарно уклањање супротности и осигуравање власти, ако ни због чега другог, оно да би се створио предах и нашао излаз из кризе и покрета и поретка. Трагедија Титове владавине је у њезиној успјешности.

За крај сам оставила пар опаски у поводу оних Куљићевих тврдњи које ми изгледају чудне у књизи једног просвећеног аутора какав је Куљић. Прво, Куљић доста опширно пише о "пијемонтској" традицији и државотворству као нечему карактеристичном само за Србе. Испада да је Тито збиља био првенствено српски владар, "укорењен у Косовском миту"! Надам се да Куљић само хоће (а и то доста спекулативно) да објасни зашто је Тито био прихваћен од Срба и да то чини помало неспретно. А где су сви други (а било их је доста)? И, друго, у негативне моменте Титове владавине Куљић (351)

књижи стварање нових, политичких, нација и уздицање националних мањина у народности. То је онда, вели Куљић, јачало "непрогресивну конфликтност" (?!).

Оваква размишљања отварају за мене два проблема: на једној страни изгледа ми да Куљић примењује различита мерила у вредновању људских скупина: једне су природне, самоникле, а друге су само вештачки производи у служби воље за моћ. Нису ли и "природне" нације заправо вештачке и политичке? С друге стране, човек се мора упитати шта би било да те нације нису биле "признате", мада су постојале? Мени се чини да би у том случају ауторитарни карактер Титове владавине био још изразитији, а можда и репресивнији. Другим речима, националну еманципацију угњетених и, до Тита, непризнатих скупина књижим као изразито позитивне, паметне и демократке потезе.